

1. U nekim evropskim jezicima pravopis omogućuje da se pri nabranjanju složenica kojima je jedan dio, prvi ili drugi, istovjetan pišu skraćeno. Postupa se tako da se istovjetan dio piše samo jednom, i to (a) u potpuno ispisanoj zadnjoj jedinici koja se nabraja — ako je istovjetan drugi dio složenica koje se nabrajaju, (b) u potpuno ispisanoj prvoj jedinici u nabranjanju — ako je istovjetan prvi dio složenica koje se nabrajaju. Evo primjera iz njemačkog jezika:

*Hals-, Nasen- und Ohrenarzt, ab- und zunehmen; Jugendlust, -leid und -liebe, bergauf und -ab.*²

U našim pravopisima takva mogućnost pisanja složenica pri nabranjanju nije bila predviđena. Međutim, u tekstovima, uglavnom stručnim, nazivima tvrtki, radionica i sl. nalazimo potvrde za takvo pisanje polusloženica. Primjeri:

*alfa-, beta- i gama-zrake, a-, o- i i-deklinacija, TV i radio -servis, Kornat i Marijan-Expres.*³

Kao i u navedenim primjerima skraćuju se (polu)složenice koje imaju drugi dio zajednički.

Pitanje je da li verificirati takav način skraćenoga pisanja složenica i polusloženica. Da bi se odgovorilo na to pitanje, potrebno je osim navedenih uzoraka razmotriti i druge koji bi došli u obzir za takvo pisanje. To su uglavnom stručni izrazi, koji su katkad prilično dugi, tako da su i teško čitljivi. Donosimo neke primjere.

Primjeri s drugim zajedničkim dijelom:

agama- i hipogamaglobulinemija, hipo- i hipersenzibilizacija, angio- i elektorkardiografija, hidro-, termo- i turbogeneratorski.

Primjeri s prvim zajedničkim dijelom:

autopolimeracija, -oksidacija i -purifikacija, aerostatika i -dinamika, radio-aldersorbentni i -imunosorbentni test, imunodeficijencija, -potencijacija i -supresija. (Navode se primjeri termina u obliku u kojem se upotrebljavaju bez ulaženja u njihovu jezičnu ispravnost.)

Na temelju iznesenoga čini se da bi u stručnim tekstovima trebalo i našim pravopisom dopustiti mogućnost da se složenice i polusloženice koje imaju jedan dio istovjetan pri nabranjanju mogu pisati na skraćeni način. To vrijedi naročito za uzorke kojima je jednak drugi dio. Svakako, tako bi se moglo postupiti samo onda ako je takva upotreba uobičajena za neke složenice i — izuzetno uz redovno puno ispisavanje riječi.

u vezi s pisanjem složenica, J. Baotić, *Sastavljeno i rastavljeno pisanje padežnih sintagma — prijedlog imenica* te D. Malić i E. Barić, *O problemu polusloženica*. Referati su objavljeni u III. knjizi radova Instituta za jezik i književnost, Sarajevo, 1976, a zadnji rad i u *Jeziku*, XXIV, 90—104.

² *Der grosse Duden, Rechtschreibung*, Leipzig, 1962, 828.

³ Navedeni primjeri kao i drugi uzeti su iz navedenog rada D. Malić i E. Barić, iz *Tehničkog rječnika, 2. dio, Hrvatskosrpsko-njemački V. Dapca i vlastite grade*.

2. E. Barić i D. Malić predlažu da se sveze koje se pišu s crticom, a u kojima je prvi dio »slovo abecede ili alfabeta, koje se piše ili slovom ili imenom slova«⁴, npr. *i-deklinacija*, *x-zraka*, *A-bomba*, *TV-dnevnik* pišu bez crtice. Lingvističkog opravdanja za predloženi način pisanja ima — te se jedinice vladaju kao nesklonjivi pridjevi. Međutim, zbog funkcioniranja pravopisnoga sustava u primjerima kada je u navedenim svezama prvi dio samo jedno slovo trebalo bi zadržati pisanje s crticom. Uzorci sveza u kojima je jednoslovčani dio na drugome mjestu iza odnosne riječi pišu se bez crtice, npr. *stranica a*, *dvorana B*, *član X*. Takvim različitim postupkom mehanički se moglo odrediti kamo pripada jednoslovčana jedinica, što je veoma važno za funkcioniranje sustava kakav je pravopis. Pisanjem bez crtice taj važni faktor bio bi izgubljen i zbog toga bi trebalo zadržati pisanje s crticom. I autorice vide potrebu da se jednoslovčane jedinice kada dolaze na prvom mjestu na neki način istaknu, obilježe i predlažu da se to riješi drugim tipom slova, kurzivom. Budući da već postoji uvriježeni način isticanja i obilježavanja takvih uzoraka — povezivanje crticom — ne bi ga trebalo mijenjati.

U prilog iznesenom može se navesti i slovenski pravopis. Tamo čitamo: »Sem sodijo tudi sklopi, ki imajo v prvem delu znamko: *H bomba*, *B vitamin*, *I železo*, če se znamka piše z malo latinsko črko, se zaradi preglednosti veže z vezajem: *h-mol*, *o-debla*, *a-sklanja*.«⁵ Kako vidimo, kod velikih slova on dopušta pisanje bez crtice, ali kod malih ne.

3. Autorice E. Barić i D. Malić govore i o redoslijedu elemenata pri uzorcima sa slovom pa kažu:

»Uzorci sa slovom abecede ili alfabeta kao prvim dijelom sveze, npr. *gežica*, *A-dvorana* ... tuđi su hrvatskom ili srpskom jeziku, što se najbolje vidi u matematičkoj terminologiji, koja je jedna od najstarijih stručnih terminologija u nas, u kojoj se govori i piše npr. *kut a*, *os x* ... *vrh C* ... pa bi trebalo i novije uzorke preuzete iz stranih predložaka, gdje god je to moguće prilagoditi tom sustavu izražavanja, npr. *vitamin B*, *dvorana A* ...

... Ipak, neki su takvi izrazi odavno usvojeni kao stručni termini i danas im je nemoguće mijenjati redoslijed, npr. *alfa-čestice*, ... *u-osnova* ... *a-dur*.«⁶

Pogrešno bi bilo »gdje god je to moguće« slovo stavljati na drugo mjesto. Konstrukcije sa slovom tekovina su nadgradnje, civilizacije i podjednako su strane svim jezicima, odnosno u duhu jezika. Međutim, s obzirom na pisanje slova na prvom mjestu u svezi, ispred odrednice, i na drugom mjestu riječ je o nečem drugom. Praksa sama na taj način razlikuje dvije različite stvari

⁴ Barić/Malić, n. dj. 255.

⁵ *Slovenski pravopis*, Ljubljana, 1959, 76.

⁶ Barić/Malić, n. dj. 255.

pisanjem na dva različita načina. Razlikuje se termin, stalna sveza, sintagma — od slučajne, povremene i slobodne sveze dvaju elemenata. Razlikujemo tako svezu *x-zraka*, fizički termin kojim se označava točno određena fizička pojava, od sveze *zraka x* koja je slučajna, slobodna oznaka za bilo koju zraku na nečijem crtežu i koju bismo isto tako mogli imenovati bilo kojim drugim slovom itd. Problem je u tome što se mogućnošću razlikovanja termina i slučajne sveze ne služimo dosljedno, što ona nije kodificirana kao pravopisno načelo, odnosno pravilo. Dok se piše samo *x-zraka*, *c-mol* i sl., samo tako, piše se *A-vitamin* i *vitamin A*, dakle na dva načina. Međutim, potrebno je imati na umu da je pri nabrojanju više takvih sveza pisanje sa slovom na drugom mjestu praktično, npr. *vitamini A, B, C* itd. S pisanjem slova na prvom mjestu ti bi uzorci izgledali *A-, B- i C-vitamin*. Možda bi za takve primjere trebalo dopustiti oba načina pisanja.

4. U našim pravopisima nije bilo ništa rečeno o tome kako treba pisati kemijske spojeve, kojih je specifičnost da su katkad veoma komplicirani, tj. sastavljeni od mnogo komponenata. Kako je to unatoč nedostatku pravila na neki način trebalo pisati, stvorila se određena praksa, vjerojatno po stranom uzoru, a možda u konzultaciji s jezičnim stručnjacima. Pišu se tako da se između naziva komponenata, koje su praćene i brojevima, stavlja crtica, a da bi se znalo što je s čim uže povezano, određeni se nazivi komponenata, odnosno broj i naziv komponente na koju se odnosi, stavljaju u zagrade. Nekoliko primjera: lijek diadril (meklozin) ima sastav: 1-(-klorbenzohidril)-4-(metilbenzil)-piperizin hidroklorid; lijek *naprosyn*, s generičkim imenom naproksen ima sastav: (-)-2-(6'-metoksi-2'-naftil)-propionska kiselina. Katkad se takvi spojevi pišu i s tri vrste zagrada, npr. *complamin* (ksantinol-nikotinat) ima sastav: 7-{2-hidroksi-3-[(2-hidroksietil) metilamino] propil} *teofilin nikotinat*. Međutim, pišu se i bez zagrada, npr. za negram naveden je sastav *l-etil-1,4-okso-1,8-naftiridin-3-karbosilna kiselina*. Ne ulazeći u jezičnu pravilnost naziva pojedinih komponenata sastava, čini se da bi takve spojeve trebalo pisati sa zagradama kako bi bila olakšana čitljivost i kako bi bio jasniji odnos komponenata.

5. U stručnom jeziku ima vrlo mnogo dugih riječi, složenih od više leksema koje se po načelima o sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi pišu sastavljeno i bez crticice. One su katkad teško čitljive, razabirljivost je sastavnih dijelova otežana, kao što se to može vidjeti iz ovih primjera: *rhesusinkompatibilnost*, *mikrominijaturizacija*, *aerofotogrametrija*, *magnetohidrodinamički*. U takvim bi primjerima na najpogodnijem mjestu trebalo pisati crticu kako bi se povećala razabirljivost i čitljivost: *rhesus-inkompatibilnost*, *mikro-minijaturizacija*, *aero-fotogrametrija*. Treba napomenuti da su se i do sada takvi primjeri katkad pisali s crticom, npr. *impulsno-brojni sustav*, *aerofoto-interpretacija*, *sjevoro-sjevorozapad*. Zanimljivo je da je za

primjere kao što je zadnji uzorak⁷ u novije vrijeme iznijeto mišljenje da bi ih trebalo pisati bez crtice.

6. Potrebno bi bilo ponovno razmotriti pisanje složenih pridjeva koji su »izvedeni od naporedno složenih imenica, tj. skupova naporedno upotrijebljenih imenica«, kojima se označava »jedan jedinstven pojam« i »kad označavaju nerazgraničivo dvojstvo osobine koja se njima kazuje«, kako je to formulirano u Pravopisu.⁸ U Belićevu pravopisu formulacija koja bi se odnosila na takve, odnosno neke od takvih primjera glasi: »Kod prideva je takođe jasno da se moraju pisati zajedno kada imaju zajednički nastavak, i pretstavljaju jedan pojam, tako da u njima jedan deo određuje drugi: *narodnooslobodilački, severoistočni, južnoslovenski, mrkožuti, novosadski, srpskohrvatski, čehoslovački, mnogopoštovani* i slično.«⁹ Odmah udara u oči da neki od navedenih primjera ne pripadaju u navedenu kategoriju s obzirom na tvrdnju »tako da u njima jedan deo određuje drugi« jer u pridjeva *severoistočni, srpskohrvatski, čehoslovački* jedan dio ne određuje drugi, nego su dijelovi u parataktičkom odnosu. Jedan stavak u Pravopisu iz 1960. g. koji se odnosi na isto pitanje također nije dobro formuliran: »Od složenog pridjeva *radikalsocijalistički* (ovako sastavljeno napisanog) treba razlikovati polusloženicu *radikal-socijalistički* (i *radikalno-socijalistički*), koja se piše s crticom između sastavnih dijelova onda kad označava nešto što je *radikalno* i *socijalističko* (*radikal-socijalistička*, odnosno *radikalno-socijalistička vlada*, tj. vlada radikala i socijalista) od onoga što je *radikalsocijalističko* (prema radikalni socijalisti).«¹⁰ Sami primjeri pisanja u redu su kao i pozivanje na sintagmu *radikalni socijalisti*, ali semantičko tumačenje nije: i ono što je radikalsocijalističko također je i radikalno i socijalističko, naravno u drugom značenju.

Navedene i slične nenavedene neodgovarajuće i loše formulacije navode nas da si postavimo pitanje je li riječ samo o neadekvatnim formulacijama ili je problem dublji, tj. u samim pravilima i načelima. Zbog toga ćemo razmotriti nekoliko uzoraka koji se odnose na kategorije pridjeva definiranih u navedenim citatima.

Uzimamo najprije kao primjer jedinicu *čakavskokajkavski*, gdje znak *x* znači da tu može doći crtica, a da se sastavni dijelovi mogu pisati i sastavljeno bez crtice, dakle *čakavsko-kajkavski* i *čakavskokajkavski*. U sintagmi *čakavskokajkavska granica* pridjev se odnosi na »jedan jedinstven pojam«,

⁷ Barić/Malić, n. dj., 253.

⁸ Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom, Zagreb-Novisad, 1960, 77—78.

⁹ A. Belić, *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika*, Beograd, 1950, 31.

¹⁰ Str. 78.